

سیر تحولی اقتصاد ایران از مشروطیت تا جمهوری اسلامی

تبری کویل اقتصاد دان و محقق تاریخ اقتصادی ایران، پس از مدتی تدریس در دانشگاه پاریس دهم، به مدت دو سال در بخش پژوهش اطاق بازرگانی و صنایع پاریس فعال بود و از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۳ به عنوان محقق در انجمن ایرانشناسی فرانسه در تهران به تحقیق اشتغال داشت. از وی مقالات متعددی در زمینه اقتصاد، سرمایه گذاری و پول در نشریات تخصصی و عمومی اروپا به چاپ رسیده است. تبری کویل همچنین دارای مقالات متعددی درباره اقتصاد ایران پیش از انقلاب است، که آخرین آن با عنوان «ایران: الزامات مالی اصلاحات اقتصادی را متوقف ساخت» در ژورنال لوموند در تاریخ ۱۳ بهمن ۱۳۷۵ به چاپ رسید. از دیگر مقالات او

درباره ایران می توان از نوشته های زیر یاد کرد
«روابط اقتصادی ایران و جمهوری های نوپای آسیای میانه»

Lettre d'Asie Centrale, 3, Paris, printemps 1995

«نظام مالی جمهوری اسلامی ایران»

Revue du Cahier d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien, 17, Paris, juin 1994

«ایران: مدیریت انقلاب و بازسازی کشور»

Revue du Centre des Hautes Etudes sur l'Afrique et l'Asie Moderne, Paris,

Jun 1991

همچنین کتاب «اقتصاد ایران اسلامی: میان دولت و بازار» به سرپرستی وی در سال ۱۹۹۴ تهیه و توسط انجمن ایرانشناسی فرانسه در ایران به چاپ شد. عنوان رساله دکتری تیری گویل «نقش بانک مرکزی ایران پس از انقلاب» است.

سیاوش قاضی: روند سرمایه گذاری خارجی در جهان از نقطه نظر کمی چگونه است؟ تیری گویل: اگر مجموعه سرمایه گذاری های خارجی را در جهان - اعم از سرمایه گذاری از طریق سهام شدن در سرمایه و سرمایه گذاری مستقیم در کشورهای در حال توسعه - در نظر بگیریم، به رقم ۲۱۱ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۵ می رسیم. این رقم حاکی از رشد چشمگیر سرمایه گذاری خارجی از ابتدای دهه ۱۹۹۰ است. در واقع طی ۵ سال، سرمایه گذاری خارجی چهار برابر شده است.

تمایز میان سهام شدن در سرمایه گذاری و سرمایه گذاری مستقیم از نظر توسعه صنعتی اهمیت دارد. طبق تعریف صندوق بین المللی پول، هنگامی که میزان سرمایه گذاری پایین تر از ۲۰٪ کل سرمایه یک شرکت است، از سهام شدن در سرمایه صحبت می شود و هنگامی که این میزان از ۲۰٪ تجاوز می کند از سرمایه گذاری مستقیم. کنترل یک شرکت نیز به این درصد بستگی دارد.

سیاوش قاضی: سرمایه ها بیشتر به طرف کدام یک از مناطق جهان رفته اند؟

تیری گویل: در این زمینه باید حساب کشورهای صنعتی را از کشورهای در حال توسعه جدا کرد و کشورهای در حال توسعه و به تازگی توسعه یافته را با یکدیگر مقایسه کرد. در میان این کشورها، بر طبق ارقام سال ۱۹۹۵، نیمی از سرمایه گذاری ها به سمت کشورهای آسیایی رفته است و ۲۳٪ متوجه کشورهای آمریکای لاتین بوده است. خاورمیانه - که کشورهای کوچکی مانند مالت و قبرس را نیز در بر می گیرد - فقط ۷٪ سرمایه های خارجی را به خود جلب کرده اند، آفریقا نیز در آخر خط قرار دارد. تازه اینها ارقام مربوط به سرمایه گذاری غیر مستقیم یا همان مشارکت در سرمایه است. اگر ارقام مربوط به سرمایه گذاری مستقیم را در نظر بگیریم، وضع از این هم بدتر است. یعنی سهم خاورمیانه در سرمایه گذاری مستقیم تقریباً صفر است. نکته دیگری که در این زمینه باید به آن اشاره کرد این واقعیت است که کشورهای صنعتی غرب به اضافه ژاپن - که بیشتر در آسیا سرمایه گذاری می کنند - منشأ عمده سرمایه گذاری های خارجی هستند. دیگر آنکه، رقم ۲۱۱ میلیارد دلار، میزان سرمایه گذاری بخش خصوصی است و سرمایه گذاری های دولتی و کمک کشورهای صنعتی به توسعه کشورهای به اصطلاح جنوب را شامل نمی شود. در عین حال لازم است بدانیم که از چند سال پیش به این طرف، سرمایه های خصوصی، بخش اصلی سرمایه هایی را تشکیل می دهد که راهی کشورهای در حال توسعه و به تازگی توسعه یافته هستند. در واقع این سرمایه ها جایگزین سرمایه ها و کمک های دولتی شده اند.

سیاوش قاضی: دلیل اینکه کشورهای آسیایی موفق به جذب سرمایه می‌شوند، چیست؟ تیری کویل: وقتی به ارقام سرمایه‌گذاری مستقیم در آسیا می‌نگریم، متوجه می‌شویم که بیش از ۵۰ میلیارد دلار در این منطقه سرمایه‌گذاری می‌شود که ۲/۳ آن فقط به سمت چین می‌رود. این ارقام نشان می‌دهد که عامل تعیین‌کننده در جلب سرمایه‌گذاری مستقیم، چشم‌انداز رشد کشورهاست. علاوه بر این، قوانین مربوط به خروج سود حاصل از سرمایه‌گذاری در این کشورها به مراتب مناسب‌تر از قوانین مشابه در کشورهای خاورمیانه است. در واقع از آغاز دهه ۱۹۸۰ میلادی شاهد دگرگونی در عوامل جلب‌کننده سرمایه‌گذاری خارجی هستیم. تا قبل از دهه ۸۰ عوامل تعیین‌کننده عبارت بودند از: رقابتی بودن نرخ تولید، کارگر ارزان قیمت... حال آنکه از سال‌های اول دهه ۸۰ هدف اصلی از سرمایه‌گذاری، ورود به بازارهای ملی و منطقه‌ای است. و این امر به وضوح قابل‌رؤیت است. از این نظر، البته کشورهای آسیایی و اروپای مرکزی یا شرقی بهترین شرایط را برای سرمایه‌گذاری که بخواهند بازار آینده‌داری را چه در سطح محلی و چه در سطح منطقه‌ای کنترل کنند، دارند.

سیاوش قاضی: به این ترتیب کسانی که از بحران سرمایه‌گذاری خارجی صحبت می‌کنند، از واقعیت به دور هستند.

تیری کویل: بله همینطور است، سرمایه‌گذاری خارجی ابتدا با بحران روبرو نیست و میزان آن هر ساله به شدت افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر توانایی سرمایه‌گذاری خارجی کاملاً موجود است و دلیل عمده آن نیز آزاد شدن روز افزون کشورها از قیود مالی است. امروز ما آشکارا شاهد گسترش بازار مالی کشورهای آسیایی و آمریکای لاتین به میانه‌ی اهرم بورس هستیم. در عین حال رقابت سنگینی نیز برای جلب سرمایه‌های خارجی وجود دارد و همه کشورهای سعی دارند به طُرق مختلف در جذب این سرمایه‌ها بکوشند.

سیاوش قاضی: پس دلیل اینکه کشورهای خاورمیانه تا به این حد ناتوان از جلب سرمایه‌های خارجی هستند، چیست؟

تیری کویل: ارتباط تنگاتنگی میان چشم‌اندازهای رشد اقتصادی در این منطقه و امکانات آن برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی وجود دارد. درست به همین دلیل است که آسیا در این زمینه مقام اول و آمریکای لاتین در مقام دوم جای دارد و خاورمیانه و آفریقا در انتهای صف هستند. این امر دقیقاً بازتاب چشم‌اندازی است که برای رشد اقتصادی این مناطق وجود دارد. دومین عامل، مرحله پیشرفتگی در آزادسازی اقتصادی است. تمامی مناطقی که رشد سریع دارند، مناطقی هستند که در زمینه آزادسازی اقتصادی پیش‌رفته‌اند. خاورمیانه در این زمینه و علیرغم وجود نشانه‌هایی که حاکی از اتخاذ این سیاست‌هاست، کار مهمی انجام نداده است.

سیاوش قاضی: در مورد ایران چه می‌توان گفت؟ آیا ایران را می‌توان کشوری به حساب آورد که

توانایی جلب سرمایه های خارجی را دارد؟

تیری کویل: ایران دارای امکانات بسیار خوبی برای سرمایه گذاری خارجی است. اول آنکه ایران با توجه به ۶۰ میلیون جمعیتشیک بازار وسیع داخلی دارد. در واقع ایران بزرگترین بازار داخلی در منطقه است. دوم آنکه ایران در تقاطع راه اروپا و آسیا قرار دارد و از طریق آن می توان به بازارهای جمهوری های شوروی سابق دسترسی پیدا کرد. یعنی ایران دارای موقعیت جغرافیایی ممتازی است. سوم، وجود منابع طبیعی بسیار زیاد در این کشور است که علاوه بر نفت و گاز، معادن دیگری را نیز شامل می شود. اگر دقت کنید می بینید که اولین قدم دولت در جلب سرمایه گذاری خارجی، تشویق به سرمایه گذاری در این حوزه بوده است. عوامل مثبت دیگر، وجود کارگر ارزان قیمت و کادر فنی ماهر است. هم تعداد مهندسان ایرانی زیاد است و هم سطح دانش فنی شان بالاست. علاوه بر این، با توجه به برابری واقعی نرخ ارز، امکان بکارگیری این افراد ماهر با هزینه معقول نیز وجود دارد. با توجه به تمامی این عوامل به راستی می توان گفت که ایران، بالقوه از امکانات بسیار مطلوبی برای جلب سرمایه های خارجی برخوردار است.

سیاوش قاضی: بسیار خوب، اما واقعیت امروزی چگونه است؟

تیری کویل: بنا بر ارقام World Investment Report's که سندی است که توسط سازمان ملل منتشر می شود، از اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی نه فقط سرمایه گذاری ای در منطقه ای که ایران را نیز شامل می شود نشده است، بلکه شاهد خروج سرمایه ها نیز از این منطقه بوده ایم. منظور از خروج سرمایه آن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

است که میزان سودی که کشورها از سرمایه‌گذاری‌های سابق خود برده‌اند و از کشور خارج کرده‌اند، بیشتر از میزان سرمایه‌گذاری جدیدشان است. در واقع برنامه جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با شکست روبرو بوده است.

سپاوش قاضی: چه توضیحی برای این پدیده دارید؟

تیری کویل: پیش از پاسخ دادن به پرسش شما باید یک نکته را متذکر شوم و آن اینکه این ارقام کلی هستند و هرگاه رشته‌های مختلف را جداگانه در نظر بگیریم، متوجه می‌شویم که در حوزه نفت و گاز و پتروشیمی، جلب سرمایه وجود داشته است. سایر حوزه‌های صنعتی هستند که ناموفق بوده‌اند.

ببینید، اولین مانع ایران در جلب سرمایه‌های خارجی، تصویر منفی این کشور در جامعه بین‌المللی است؛ البته این وجهه در حال تغییر است، اما امروز هنوز هم در این وضعیت قرار داریم. دوم اینکه به نظر نمی‌رسد دولت ایران استراتژی روشنی را برای جلب سرمایه‌های خارجی تدوین کرده باشد. اکثر آ از زبان مسئولان امور شنیده می‌شود که سرمایه‌گذاری خارجی باید محدود باشد و کنترل منابع باید در اختیار ایرانیان باقی بماند. علاوه بر ضعف در تدوین یک استراتژی روشن جهت جلب سرمایه‌های خارجی، باید به بی‌ثباتی شدید قوانین و مقررات در زمینه فعالیت اقتصادی در ایران اشاره کرد. به عنوان مثال، قوانین مربوط به صادرات و واردات را در نظر بگیرید، نه فقط تعداد این قوانین و مقررات بی‌شمار است، بلکه هر روز هم بر تعداد آنها افزوده می‌شود. به طور خلاصه می‌توان گفت که از نقطه نظر قانونی آنچنان وضع ناروشن و بی‌ثباتی حاکم است که هر سرمایه‌گذار خارجی را مأیوس می‌کند. آخرین عاملی که باید به آن اشاره کرد، عدم ثبات شرایط کلان اقتصادی در ایران است که از تغییر سریع نرخ ارز و تورم بسیار بالا ناشی می‌شود. ببینید وقتی کسی می‌خواهد سرمایه‌گذاری بکند چه احتیاج به چشم انداز میان مدت و بلندمدت دارد؛ تغییرات نرخ برابری ارز و قوانینی که بر آن در ایران حاکم است و نرخ تورم در این کشور واقعاً مشوق سرمایه‌گذاری نیست.

سپاوش قاضی: همه عواملی را که برشمردید در سایر کشورها نیز می‌توان مشاهده کرد. تورم در کشورهای آمریکای لاتین سرسام آور است و حتی نرخ آن در ترکیه نیز کمتر از ایران نیست. همینطور است تغییر سریع نرخ ارز. به نظر می‌رسد که عدم تمایل به سرمایه‌گذاری را اگر بتوان با استدلال‌های اقتصادی توجیه کرد، نمی‌توان آن را کاملاً توضیح داد. چه عوامل دیگری به نظر شما در این امر دخیل هستند؟

تیری کویل: حرف شما تا حد زیادی موجه است. من هم وقتی از تصویر ایران در جامعه بین‌المللی صحبت کردم، در اشاره به همین عوامل بود. و اگر آن را در صدر دلایل گفتم به خاطر تأکید بر اهمیت آن بود. در خارج از ایران اینطور به نظر می‌رسد که رابطه این کشور با جامعه بین‌المللی

هنوز عادی نشده است و به همین جهت نیز سرمایه‌گذاران سعی می‌کنند فعلاً دست نگه دارند. اینکه ایران توانسته است بدهی‌های خود را زمان‌بندی کند و از آن هنگام تا امروز کاملاً از عهده بازپرداخت دیونش برآمده، بر تصویر ایران در جامعه بین‌الملل تأثیر خیلی خوبی داشته است. در مقابل، تنش‌های موجود بین ایران و آمریکا - که در اینجا وارد بحث در مورد دلایلش نمی‌شوم - دارای تأثیر منفی است و باعث می‌شود که اروپایی‌ها نیز فکر کنند که ایران واقعاً قصد بازگشت تمام و کمال به صحنه سیاست بین‌المللی را ندارد.

در عین حال و علیرغم تمامی بحث‌های سیاسی، می‌خواهم بازهم بر عوامل اقتصادی یا بهتر بگویم سیاست‌های اقتصادی تأکید کنم. به گمان من و با در نظر گرفتن تمامی مسائل سیاسی، اگر ایران بتواند استراتژی روشنی را برای جلب سرمایه‌های خارجی تدوین کند و به آن پایبند بماند، می‌تواند در جلب این سرمایه‌ها موفق شود. گردش سرمایه در جهان بسیار بالاست، اما رقابت نیز زیاد است. برای موفق شدن در این زمینه باید همه عوامل را با دقت در نظر گرفت. میان یک کشور آسیایی یا اروپای شرقی با قوانینی روشن، نرخ رشد بالا که جایگاه ویژه‌ای نیز در اقتصادش برای سرمایه‌گذاری خارجی فراهم کرده است از یک سو و ایران که مسئولان آن نمی‌توانند یا نمی‌خواهند کار زیادی برای جلب سرمایه‌های خارجی بکنند از سوی دیگر، انتخاب روشن است.

سیاوش قاضی: در عین حال، ایران از چند سال پیش مناطق تجاری آزاد متعددی را تعبیه دیده است. آیا جلب سرمایه از این طریق ممکن نخواهد بود؟

تیری کویل: همانطور که قبلاً گفتم، دو نوع سرمایه‌گذاری خارجی داریم. آن سرمایه‌گذاری‌ای که منشأ توسعه و رشد اقتصادی است که آن را سرمایه‌گذاری مستقیم در زمینه صنعت نامیدیم. در حال حاضر مناطق آزاد به درد تسهیل واردات و توسعه تجارت می‌خورند. در نتیجه این مناطق باید که بتوانند به جلب سرمایه‌های صنعتی موفق شوند. هنوز در این زمینه، علیرغم پروژه اتومبیل‌سازی رنو، پیشرفت چندانی حاصل نشده است.

سیاوش قاضی: در مجموع کدام شرایط باید در ایران فراهم شود تا این کشور بتواند با توجه به امکانات زیادش، به جلب سرمایه‌های خارجی موفق گردد؟

تیری کویل: همانطور که گفته شد، مهم‌ترین و اساسی‌ترین شرط در این زمینه، تدوین یک استراتژی روشن برای جلب سرمایه‌های خارجی و پرهیز از تغییر قوانین و قراردادهاست. اگر سرمایه‌گذاران خارجی اطمینان حاصل کنند که ایران اقتصاد بازار آزاد را برگزیده است، با توجه به داده‌های جغرافیای اقتصادی ایران که گفتیم بسیار مناسب هستند، مطمئناً سرمایه‌ها به سوی ایران سرازیر خواهد شد. اما برای این کار باید نرخ برابری ارز را یکدست کرد، تجارت خارجی را آزاد ساخت و یک حداقلی از ثبات را در زمینه کلان اقتصادی تضمین نمود. مایلم بار دیگر بر طبیعت

خصوصی بودن سرمایه‌هایی که در گردش جهانی هستند تأکید کنم. و نیز بر این مسئله که بیشتر سرمایه‌های خارجی را سرمایه‌هایی تشکیل می‌دهند که صنعتی هستند. این نوع سرمایه‌ها برای توسعه کشورهای که موفق به جلب‌شان می‌شوند، بسیار مفید هستند. در عین حال نباید از سرمایه‌هایی که مستقیماً جهت‌گیری صنعتی ندارند نیز غافل شد. این سرمایه‌ها از طریق بورس‌ها به کشور جذب می‌شوند. تقویت بورس در این ارتباط باید مد نظر قرار گیرد. در عین حال این نوع سرمایه‌ها برای کشورهای که ساختار اقتصادی خیلی مستحکمی ندارند می‌تواند خطر نیز داشته باشد. چون این سرمایه‌ها خیلی فرار هستند و می‌توانند خود به عامل بی‌ثباتی تبدیل شوند. باید دقت زیادی در مدیریت این سرمایه‌ها کرد.

سیاوش قاضی: آقای کوبیل، از فرصتی که برای این گفت‌وگو در اختیار ما گذاشتید از شما سپاسگزارم.

گفتگو ۵۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی